

Art terapija u likovnim aktivnostima u vrtiću

Bićanić, Jasmina

Undergraduate thesis / Završni rad

2016

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Pula / Sveučilište Jurja Dobrile u Puli**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:137:261547>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-04-25**

Repository / Repozitorij:

[Digital Repository Juraj Dobrila University of Pula](#)

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli
Fakultet za odgojne i obrazovne znanosti

JASMINA BIĆANIĆ

ART TERAPIJA U LIKOVNIM AKTIVNOSTIMA U VRTIĆU

Završni rad

Pula, 11. veljače 2016.

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli
Fakultet za odgojne i obrazovne znanosti

JASMINA BIĆANIĆ

ART TERAPIJA U LIKOVNIM AKTIVNOSTIMA U VRTIĆU

Završni rad

JMBAG: 0303037873, redovni student

Studijski smjer: Predškolski odgoj

Kolegij: Metodika likovne kulture

Mentor: Breza Žižović, mag. art. paed., pred.

Pula, 11. veljače 2016.

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

Ja, dolje potpisana Jasmina Bićanić, kandidatkinja za odgojiteljicu predškolske djece, ovime izjavljujem da je ovaj Završni rad rezultat isključivo mogega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju korištene bilješke i bibliografija. Izjavljujem da niti jedan dio Završnog rada nije napisan na nedozvoljen način, odnosno da je prepisan iz kojega necitiranog rada, te da ikoji dio rada krši bilo čija autorska prava. Izjavljujem, također, da nijedan dio rada nije iskorišten za koji drugi rad pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

Datum: _____

Studentica: _____

IZJAVA

o korištenju autorskog djela

Ja, _____ dajem odobrenje Sveučilištu Jurja Dobrile u Puli, kao nositelju prava iskorištavanja, da moj diplomski rad pod nazivom _____

koristi na način da gore navedeno autorsko djelo, kao cjeloviti tekst trajno objavi u javnoj internetskoj bazi Sveučilišne knjižnice Sveučilišta Jurja Dobrile u Puli te kopira u javnu internetsku bazu završnih radova Nacionalne i sveučilišne knjižnice (stavljanje na raspolaganje javnosti), sve u skladu s Zakonom o autorskom pravu i drugim srodnim pravima i dobrom akademskom praksom, a radi promicanja otvorenoga, slobodnoga pristupa znanstvenim informacijama.

Za korištenje autorskog djela na gore navedeni način ne potražujem naknadu.

U Puli, _____ (datum)

Potpis

SADRŽAJ:

1. UVOD.....	6
2. TERMINOLOŠKO POJAŠNJENJE POJMA ART TERAPIJA.....	8
2.1.Vrste art terapije – raznolikost ekspresivnih medija.....	9
3. RAZVOJ ART TERAPIJE.....	11
4. MODELI ZA RAZUMIJEVANJE ART TERAPIJE.....	14
4.1. Model kontinuirane ekspresije.....	14
4.2. Model predstavljanja.....	15
4.3.Model kreativne osi.....	15
5. LIKOVNA TERAPIJA U ODGOJNO OBRAZOVNOM RADU S DJECOM.....	17
5.1.Psihoterapijski odnos.....	18
6. NAČINI RADA U ART TERAPIJI.....	20
7. CRTEŽ U DIJAGNOSTICI.....	22
7.1.Faze dječjeg likovnog razvoja.....	23
8. SIMBOLIKA BOJA.....	29
9. PSIHOTERAPIJSKI PRISTUP DJECI.....	32
9.1. Psihoterapijski pristup Dr. Violet Oaklander.....	32
9.2. Psihoterapijski pristup Dr. Damira De Zana.....	33
10. PRAKTIČNI PRIMJER AKTIVNOSTI U VRTIĆU POTAKNUTE ART TERAPIJOM.....	34
10.1.Priprema za aktivnost u vrtiću.....	34
10.2.Dječji radovi proistekli iz aktivnosti.....	37
10.3.Osvrt na aktivnost.....	52
11. ZAKLJUČAK.....	53
12. LITERATURA.....	54
13. POPIS SLIKA.....	56
SAŽETAK.....	58
SUMMARY.....	60

1. UVOD

„To se može bolje pokazati na paleti nego izreći riječima.“

Van Gogh

Od davnina, čovjekova potreba da stvara se iskazivala u mnogim oblicima, od špiljskih crteža, do raznih cijenjenih umjetničkih djela i raznih građevina. Ljudi su stvarali jer su imali unutarnji poriv za time. To stvaranje je imalo nekakav rezultat, pa možemo reći da se terapija umjetnošću kao metoda javlja u svačijem životu, u manjoj ili većoj mjeri, a da je i ne primjećujemo ili ne nazivamo terapijom. Svaka djelatnost koja obuhvaća bilo kakvu likovnu ili drugu umjetničku aktivnost može na neki način biti terapijska. Ona je reakcija i pozitivan odgovor na naše psihičko stanje i na naše potrebe za psihičkim zdravljem, a kao rezultat daje ravnotežu između unutarnjeg i vanjskog svijeta jedne osobe, bila ona dijete ili odrasla osoba. Likovno izražavanje u ovom je slučaju sredstvo izražavanja misli, želja, emocija, i rješavanja psihičkih konflikata. Ono rasterećuje naše misli. Slično se događa i tokom art terapije, no ponajprije, da bismo shvatili pojam art terapije, trebamo uočiti razliku između terapije umjetnošću i art terapije. Kako se art terapija temelji na psihoterapiji, potrebni su educirani terapeuti koji imaju visoku stručnost u tom području rada, te mnogo iskustva, životnog i radno- praktičnog .

Art terapija kao metoda je vrlo opširna, jer se ona može odnositi na sve oblike upotrebe raznih kreativnih medija povezanih s umjetnošću. To mogu biti likovno vizualni izražaj, gazbeni izražaj, ples, poezija i drama. Art terapijom, kroz njezin kreativni proces i različita područja umjetnosti, dolazimo do pozitivnog djelovanja na kvalitetu života jer je ona forma neverbalnog izražavanja osjećaja, misli i htijenja.

Ovaj rad se svojom tematikom dotiče primjene takve vrste terapija u dječjim vrtićima, a samim time i likovnih aktivnosti u vrtiću, stoga je bitno spomenuti da su likovne aktivnosti ne samo ostvarenje zamisli jednog odgojitelja i stvaranje likovnih djela za izložbu, nego i prilika za rad na psihičkom planu svakog djeteta i njegov zdrav razvoj. Jedan crtež mnogo može reći o djetetu, a kada ga dijete samostalno stvara uz prisustvo stručne osobe koje je popraćeno razgovorom, ona ga može odvesti na pravi, željeni put, i dovesti do ublažavanja posljedica traume ili poboljšanja kvalitete života uklanjanjem dječjih strahova

i frustracija. Ono što je za nas važno su likovne aktivnosti i likovna umjetnost u takvom načinu primjene terapije s djecom, te uvođenje takvih novih metoda u praksu odgojitelja.

U današnje vrijeme mnoga djeca su zakinuta premalom komunikacijom što rezultira lošim posljedicama. Djeca su u riziku od nasilja, svih oblika zlostavljanja, te mnogih prijelaza i gubitaka, a tu je i problem vezivanja. Problemi kao što su nedostatak mogućnosti verbaliziranja emocija, kratkotrajna koncentracija i smanjene motoričke sposobnosti također utječu na stanje djece, no pravilnim postupanjem art terapeuta postoji mogućnost rane intervencije u takvim slučajevima. Eksperimentiranje različitim medijima omogućuje djeci da im se olakša put k izražavanju i iscjeljenju.

2. TERMINOLOŠKO POJAŠNJENJE POJMA ART TERAPIJA

„Ne postoji osoba koja nije sposobna učiniti više od onoga što misli da može“

Henry Ford

Pojam art terapije u raznim literaturama možemo pronaći pod različitim nazivima kao što su npr.: „terapija igrom“ (Webb, 1991.), „ekspresivna terapija“ (Ayalon, 1987.), „kreativni susret“ (Barath i sur, 1996.), „kreativni trening“, „terapija crtežom“ i drugi, no ono što art terapija zapravo jest nije pojašnjeno u ovim pojmovima, stoga je važno definirati pojam art terapije. (Škrbina, 2013., str. 45)

„Art terapija je integrativni, dubinsko-psihološki i hermeneutički pristup koji obuhvaća uporabu različitih elemenata umjetnosti s ciljem unaprijeđenja zdravlja i bržeg oporavka pojedinca.“ (Škrbina, 2013., str. 46). Uz ovaj pojam povezana je ekspresivna art terapija jer ova metoda ekspresije prednost daje osjećajima i ona označava snažno iskazivanje pojedinca kroz neki kreativni medij. Postoje i drugi teoretičari koji tumače ovaj pojam: „Umjetničkim i kreativnim aktivnostima pojedincu se nastoji pomoći da se prilagodi specifičnoj onesposobljenosti, oporavi od medicinske intervencije ili poboljša kvalitetu života.“ (Škrbina, 2013., str. 46), „Art terapija je forma neverbalnog izražavanja misli i osjećaja, a temelji se na ideji da se različitim medijima iz područja različitih umjetnosti kroz kreativni proces liječi te djeluje na kvalitetu života.“ (Škrbina, 2013., str. 46)

Art terapija nije likovna aktivnost za nadarene ili natprosječne, nego aktivnost koja teži ozdravljenju, ona je prilagođena svakoj osobi s bilo kakvim potrebama, a prvenstveno potrebom za izlječenjem, stoga podrazumijeva drugačiji način shvaćanja umjetnosti.

„Terminom komplementarno-suportivne terapije označavaju se sve dodatne terapijske metode koje podupiru, odnosno nadopunjuju osnovnu terapiju.“ (Škrbina, 2013., str. 45) Elementi art terapije koriste se kako bi se dijagnosticirala razna stanja, a ti elementi uključeni su i u različite odgojno obrazovne programe, pa tako i u predškolskim ustanovama u mnogim zemljama. Zbog takvih svojstava, art terapija se svrstava u komplementarno-suportivnu terapiju.

Kako je art terapija opširna zbog svoje raznolikosti u korištenju medija, razvile su se i različite teorije (modeli) koje tumače psiholozi. Kroz dugogodišnji razvoj brojnih tehnika

za dijagnosticiranje i terapiju osoba s raznim psihičkim poremećajima, vrlo važnu ulogu imaju crtež i slika. Oni se koriste kao sredstvo s nepresušnim izvorom informacija o osobama, pomoću njih se procjenjuju čula, sposobnosti pokreta i razvijenost spoznaje, a nije isključena ni procjena ličnosti. Crtež kao i boje mnogo otkrivaju o unutrašnjem svijetu onoga tko je stvorio rad te o njegovom trenutnom stanju i odnosu s ostatkom svijeta koji ga okružuje, a kod ovakve terapije, oni su pokazatelji napretka terapije.

2.1.Vrste art terapije – raznolikost ekspresivnih medija

U praksi art terapije isprepliću se razni mediji, stoga postoje različite vrste primjene art terapije koja je određena korištenim medijima. Različiti mediji pružaju bezbroj mogućnosti u radu s djecom i odraslima, a upravo ta raznolikost, prednost je takve terapije. „Ovisno o korištenom mediju i pripadajućim specifičnostima u njegovoj primjeni i interpretaciji, generalno se u konceptu art terapije može govoriti o nekoliko osnovnih područja: glazboterapija, terapija plesom i pokretom, simbolizacija tijelom, likovna ekspresija (crtanje, slikanje, kolaž, modeliranje), dramatizacija i psihodrama biblioterapija.“ (Škrbina 2013., str. 59) Svaka od ovih vrsta terapija imaju pozitivan učinak na pojedine aspekte psihološkog razvoja djeteta, ali i na odrasle pojedince kojima je potrebno rasterećenje od svakodnevnih stresnih situacija ili traumatičnih iskustava. Za učinkovitost terapije važan je pravi, odgovarajući odabir medija koji će se koristiti u terapiji. Taj odabir čine art terapeuti, stručnjaci koji točno znaju procijeniti problem i primijeniti tehniku na način prilagođen pacijentu.

Slika 1: Raznolikost ekspresivnih medija – terapija pokretom/plesom (izvor: <http://junior.24sata.hr/start/svi-znaju-korak-prsti-peta-stopalo-pasteta-307208> preuzeto 20.11.2015.)

Slika 2: Raznolikost ekspresivnih medija- glazboterapija (izvor: www.cvrakvt.hr/glazbene-aktivnosti-sviranje/457/ 20.11.2015.)

Slika 3: Raznolikost ekspresivnih medija – likovna terapija (<http://www.bh-index.com/sve-manje-djece-do-2050-u-bih-ce-biti-740-hiljada-manje-stanovnika/#> preuzeto 20.11.2015.)

3. RAZVOJ ART TERAPIJE

"Teže je odgovoriti na pitanje djeteta, nego na pitanje znanstvenika."

Alice Miller

Korijeni art terapije sežu još u doba kada su se neki narodi bavili raznim spiritističko-magijskim oblicima religije, tzv. šamanizmom¹. „Ceremonije u kojima je liječnik ili šaman mogao pjevati, plesati, izrađivati slike ili pričati priče podsjećaju na rane korijene psihologije i psihijatrije. Još u to doba umjetnost je sagledavana s aspekta zdravlja, transformacije i duhovnosti.“ (Škrbina, 2013.str. 46) Umjetnost i liječenje se isprepliću od davnina, no ozbiljnije im se pristupa tek u 20. st. kada je na razvoj art terapije kao struke utjecao ljudski intelekt i društveni trendovi. Kroz povijest u psihijatriji se postupno pojavljivao interes za umjetnički izraz pacijenata, no u početku je interes bio više naklonjen dijagnostici nego samoj terapiji. Zaposlenici u psihijatrijskim bolnicama postali su svjesni da umjetničke aktivnosti mogu doprinjeti stvaranju dobrog temelja u terapijskom odnosu između pacijenta i terapeuta, te su važan medij u njihovoj komunikaciji.

Prvi stručni rad na temu umjetnosti psihijatrijskih pacijenata napisao je bečki psihijatar i povjesničar umjetnosti, 1922., Hanz Prinzhorn, a zatim je uslijedila i knjiga „Umjetnost mentalno bolesnih“. Slijedeći taj primjer, nakon 2. svjetskog rata, objavljena je knjiga „Psihotična umjetnost“, a objavljuju je britanski psihijatri, Reitman i Cunningham, kao rezultat istraživanja likovnih djela psihijatrijskih pacijenata. Takve tendencije se počinju sve više razvijati u Velikoj Britaniji, no neovisno o tome, razvijaju se i u Americi.

Prvi art terapeuti su bili umjetnici bez osobite naobrazbe u području psihičkog zdravlja, ali unatoč tome su organizirali radionice za pacijente na psihijatriji, koji su se mogli tada umjetnički izraziti. „U Velikoj Britaniji je umjetnik Adrian Hill 1942. godine prvi koristio pojam „art terapija“ za likovno stvaralaštvo s terapijskim ciljem. Za Hilla je vrijednost art terapije ležala u oslobađanju kreativne energije što je omogućavalo pacijentu da izgradi obranu od negativnih emocija.“ (Ivanović, Barun, Jovanović; 2014.,članak,

¹ **Šamanizam** - skup vjerovanja i oblik religioznosti s magijskom pozadinom. Raširen u sjevernoj i srednjoj Aziji, posebice u Sibiru, u Eskima na Grenlandu i u Sjevernoj Americi, ali i u drugih naroda. Temelji se na vjerovanju u duhove kao gospodare prirode, s kojima ljudi mogu uspostaviti vezu uz pomoć određenih magijskih obreda koje izvodi plemenski vrač, šaman. Obično u ekstatičnom stanju, s pomoću bubnjeva, čegrtaljki, zvončića i sl., plesom i odgovarajućim formulama zazivanja, šaman dobiva odgovore i preporuke duhova o radnjama koje treba poduzeti radi dobrobiti plemena, liječenja bolesti i sl.

soc.psihijat.,Vol. 42(2014)br.3, str.192) „Hill je s godinama dobivao svoje sljedbenike koji su proširili njegov rad. Jedan od njih bio je Edward Adamson koji se smatra ocem art terapije u Velikoj Britaniji. Pristup za koji se on zalagao bio je neintervencijski i uključivao je vrlo malo razgovora i interpretacije.“ (Ivanović, Barun, Jovanović; 2014.,članak)

Postoji više važnih imena koje valja spomenuti uz ovo područje, među ostalima tu je Carl Gustav Jung, švicarski psiholog i psihijatar, koji je pridavao veliku važnost umjetničkim radovima pacijenata, a smatrao je i da je „kreativnost osnovni poriv, a oslobađanje kreativnosti i kreativne energije osnova za mentalno zdravlje.“ (Škrbina,2013.str. 47) Njegovim stopama kročila je i Nowell Hall koja je svoje ideje o art terapiji razvijala na temeljnim tehnikama Junga postavljajući umjetnost čvrsto u centar svog načina terapije. Također, u tom krugu važno je spomenuti S. Freuda koji kroz svoje „teorije represije, nesvjesnog i simbolizma u snovima potvrđuje važnost vizualne slike u razumijevanju duševnih bolesti.“ (Škrbina, 2013.str . 47).

U SAD-u se u 20. st. kao pionir art terapije pojavljuje psihologinja Margaret Naumburg koja prilagođava Freudove ideje. „Ona je smatrala da se proces art terapije temelji na priznavanju najosnovnijih čovjekovih misli i osjećaja koji proizlaze iz nesvjesnog, a odražavaju se prije u slici nego u riječi.“ (Škrbina, 2013.,str.47) Istovremeno austrijska umjetnica „socijalističkog realizma“² također slijedi Freudove ideje i u radu se pridružuje Naumburg, no u njezinoj teoriji „iz razornih i agresivnih osjećaja može nastati objekt poput slike, crteža, skulpture, pokreta, zvuka koji onda simbolizira ove osjećaje i sprečava da se oni izraze drugačije, odnosno na neprihvatljiv način.“ (Škrbina, 2013.,str. 48). „Godine 1964. osnovano je Britansko udruženje art terapeuta, početkom 1970-ih počeo je razvoj poslijediplomskih studija u Velikoj Britaniji, a 1997. godine art terapija je registrirana kao profesija. Iako najveći broj art terapeuta u Velikoj Britaniji još uvijek radi na psihijatriji, sve više ih se zapošljava u školama i drugim ustanovama.“ (Ivanović, Barun, Jovanović; 2014., str. 192) Trenutno Britanski pristup u art terapiji je najrazvijeniji i najutjecajniji u Europi, te su mnoge zemlje preuzele model britanskih studija. Art terapija kao profesija u Hrvatskoj je još uvijek slabo prisutna iako se u svijetu primjenjuje već duži period. Ne postoji nikakava vrsta edukacije na višem nivou koja bi povećala broj

² **Socijalistički realizam** - stilsko razdoblje u književnosti, slikarstvu, kiparstvu, arhitekturi i ostalim umjetnostima, poteklo iz tadašnjeg Sovjetskog saveza, koje je trajalo od 1930-tih do 1980-tih. Suština tog pravca svodila se na glorifikaciju socijalizma i života u Sovjetskom Savezu.

terapeuta u Hrvatskoj. Jedino što se provodi je uvodna edukacija iz art terapije za studente i stručnjake različitih znanosti (psihologe, umjetnike, defektologe, pedagoge,...) koja daje nadu za daljnji razvoj kompletnog programa za edukaciju art terapeuta u Hrvatskoj. Značajnije ime na ovom području je ime Branka Pražića, psihijatra koji 1981. u Zagrebu osniva Udruženje likovnih terapeuta za područje bivše države, no njegov pristup se u mnogočemu razlikovao od suvremene art terapije. Do sada nema značajnijih pomaka u Hrvatskoj pa u svakodnevnoj praksi vrtića, obitelji i škola nije prisutna art terapija u pravom smislu riječi.

4. MODELI ZA RAZUMIJEVANJE ART TERAPIJE

„Sami sebe ne razumijemo nikad, a druge tek sasvim rijetko.“

Oscar Wilde

Ovi modeli koriste se za evaluaciju i razumijevanje načina na koji se koriste različiti elementi umjetnosti u terapiji.

4.1. Model kontinuirane ekspresije

Začetnici ovog modela su Kagin i Lusebrink (1978.). „U početku je ovaj model bio fokusiran na vizualne umjetničke terapije, ali je kasnije proširen na sve oblike umjetnosti.“ (Škrbina, 2013., str. 48) Njihov model je baziran na razvojnim idejama Piageta i Burnera, a odnosi se na četiri razine. On pomaže procjeni umjetničkog rada pojedinca, i utvrđivanju najboljeg načina izražavanja za pojedinca.

- *Senzomotorno - kinestetička razina (djelovanje)*

Kod ove razine važan je jedino pokret i njegovo izazivanje, a manje ono što je stvoreno tim pokretom. Na taj način se osobi omogućuje istraživanje motoričkom aktivnošću. Također, važno je i senzorno iskustvo koje može podrazumijevati dodir, vid ili neko drugo osjetilo.

- *Perceptivno - afektivna razina (oblik)*

Ova razina se odnosi na uključivanje pojedinca u kreativnu aktivnost uz pomoć različitih elemenata umjetnosti. To mogu biti glazba, boja, linija i dr. Pomoću njih pojedinac razvija svoje ideje i iskazuje emocije.

- *Kognitivno - simbolička razina (shema)*

Dok pojedinac u svojim slikama i mašti prirodno traži smisao, tako je na ovoj razini sposoban koristiti svoje logičke i analitičke vještine kako bi riješio problem i pronašao smisao.

- *Kreativna razina*

Kod ove razine obuhvaćene su sve tri prethodne razine i djeluju kao cjelina. Nije neophodno da svaki pojedinac dosegne ovu razinu, on može svoju kreativnost proživjeti kroz samo jedan segment. (Škrbina, 2013.)

4.2.Model predstavljanja

Važna imena ovog modela su Johnson i Sandel. Korijen ovog modela je stav da je kognitivni razvoj najvažniji za različite načine izražavanja. „Ovaj model bazira se na ekspresiji sebe kroz geste, slike, neki drugi ekspresivni/kreativni medij te se može prilagođavati pojedincu.“ (Škrbina, 2013., str.49) Vrlo je bitno procijeniti koji od medija najbolje pomaže bolesniku/osobi da se izrazi, a ovaj model to omogućuje.

4.3.Model kreativne osi

Osnivač ovog modela je Avi Goren- Bar (1997.). Ovaj model sastoji se od šest faza koje mogu biti pomoć i vodič u umjetničko-ekspresivnim intervencijama.“Goren-Bar smatra kako se ovaj model može koristiti kada se želi vidjeti kako se pojedinac razvija kroz razne faze, kako prelazi iz jedne faze u drugu, kako riješava poteškoće u određenoj fazi ili kako se vraća na ranije faze.“ (Škrbina, 2013.,str.49) Faze prema Goren –Baru su:

- *1.faza - kontakt*

U ovoj fazi pojedinac je u kontaktu s različitim kreativnim materijalima i medijima. U njoj se omogućuje eksperimentiranje s bilo kojim oblikom umjetnosti i materijalom.

- *2.faza - organizacija*

Nakon odabira materijala i vrste umjetnosti, pojedinac se priprema za realizaciju aktivnosti. Organizira prostor, kombinira sredstva ili instrumente.

- *3.faza - improvizacija*

U ovoj fazi pojedinac metodom pokušaja i pogreške stvara i istražuje materijale, promatra ono što je stvoreno i zaključuje o odnosima linija, boja i drugih elemenata crteža.

- *4.faza - središnja tema*

Tema u ovoj fazi se definira i postaje jasna, pojedinac stvara slike i ulaže više truda za određene aspekte rada.

- *5.faza- elaboracija*

U ovoj fazi važno je vrijeme u kojem je pojedinac preokupiran razvojem i poboljšanjem rada, te slijedi formaciju središnje teme.

- *6.faza- očuvanje*

Za kraj iskustva omogućeno je više opcija. Rad pojedinac može prezentirati, spremiti ili se udaljiti od rada. Ono predstavlja sumu svih prethodnih faza i rezultat rada. (Škrbina, 2013.)

5. LIKOVNA TERAPIJA U ODGOJNO-OBRAZOVNOM RADU S DJECOM

„Uništen je samo onaj život čiji je razvoj spriječen.“

Oscar Wilde

Likovna ili art terapija je specifična aktivnost, ona je specijalizirani oblik psihoterapije i najčešće se ne provodi u odgojno obrazovnim ustanovama, nego u specijaliziranim psihijatrijskim klinikama, bolnicama ili drugim sličnim institucijama. U fokusu takve terapije je produkt djetetovog stvaranja, zatim rješavanje problema zbog kojeg je u terapiji i djetetov napredak. Napretkom u ovom slučaju možemo nazvati djetetov uspjeh da ono što je do sada zadržavalo u svojoj podsvjesti ili svijesti, izrazi prvo slikom/crtežom (vizualno), a zatim u najboljem slučaju i riječima. Takav oblik rada u potpunosti se razlikuje od dosadašnjeg samo likovnog obrazovanja u odgojno-obrazovnim ustanovama. Likovno obrazovanje se bavi „formalnim, 'nepristranim' i estetskim vrijednostima likovne umjetnosti, a ne obraća pažnju na psihološki razvoj djeteta, a pogotovo ne na njihovu podsvjest.“ (Tomašević Dančević, M., 2005., str. 124)

Prema Waller D. ovi se aspekti likovnosti preklapaju samo unutar ustanova / škola za odgoj i obrazovanje djece s posebnim potrebama, no prema njezinom razmišljanju bez obzira koliko se oni razlikuju, kod ta dva aspekta postoje i sličnosti. Na temelju toga ona zaključuje da bi se nastavnici likovne kulture/djelatnici u odgojno-obrazovnim ustanovama, koji se bave likovnom umjetnošću i koji su dodatno educirani kao likovni terapeuti, trebali zapošljavati u svim takvim ustanovama jer bi takvi postupci imali dalekosežne posljedice u pozitivnom smislu. Posljedica bi bila opće pozitivno ozračje u životu škole/vrtića. Tomašević Dančević u svojoj knjizi opisuje nedostatke u obrazovnom programu i politici današnjice, kako u ostalim zemljama, tako i u Hrvatskoj. Obrazovni sustav gotovo u cijelom svijetu se temelji na logici i memoriranju, a težište svog interesa i ciljeva stavlja na razvoj racionalnih i verbalnih nastavnih disciplina. Prema tome posljedica takvog načina rada je uskraćivanje uživanja u multisenzornim aktivnostima već od školske dobi. Djeca time ne gube samo priliku za stjecanje vizualne pismenosti, nego također gube i snažno sredstvo samoekspresije. „Crtanje omogućava pretežno desna strana mozga. Crtanjem se djeca, ako su u kontaktu s nekim crtaćim sredstvom, spontano izražavaju već od faze šaranja. U dječjem razvoju crtanje uglavnom prethodi pisanju. Međutim, tijekom školovanja se radost i spontanost likovnog izražavanja postupno zamjenjuje njegovim (samo)kritičnim prepuštanjem isključivo onima „talentiranima“.

Time se životi većine ljudi olako i trajno lišavaju istraživačkih i stvaralačkih aktivnosti koju su kao rijetko koje druge svima pristupačne i, barem u ranome životnom razdoblju, svima bliske.“ (Tomašević Dančević, M., 2005.,str. 103)

5.1.Psihoterapijski odnos

Svjedoci smo današnje sve veće potrebe za terapijskim intervencijama, crtež i slika imaju sve važniju ulogu u terapiji i prevenciji poteškoća i poremećaja jer brojni psihoterapijski smjerovi primjenjuju raznovrsne kreativne tehnike i umjetničke medije. Neki terapeuti smatraju da je kreativnost na svaki način najbolje sredstvo za pomoć ljudima u oslobođenju od stresa i bolnih sadržaja, a tome pridonosi i drugačiji pristup pacijentu. Suvremena psihoterapija teži sagledavanju cjelokupne osobnosti, a ne samo pojedinih lošijih aspekata, te se na taj način podržavaju i jačaju one pozitivne strane. U psihoterapijskom odnosu, terapeut pomaže pacijentu da se uz pomoć kreativnih tehnika, u koje je uključen i crtež/slika, suoči sa novim spoznajama o sebi i svome okruženju, te mu pomaže u poticanju osobne promjene. Kada govorimo o djeci uz točno određene ciljeve psihoterapije koje opisuje Tadić i sur. (2004),“ psihoterapijski odnos bi trebao postati važan prostor u kojem će dijete uz primjenu raznih ekspresivnih tehnika (bez osude) slobodno izražavati svoje strahove, unutarnje sukobe i bolne osjećaje pred terapeutom koji će ih znati prihvatiti, izdvojiti one koji najviše ometaju funkcioniranje djeteta, promisliti o njima te ih protumačiti djetetu.“ (Dulčić, Kondić, 2009.,str. 13)

Ciljevi psihoterapije su :

- „Ublažavanje i oslobađanje od jake i razarajuće osjećajne trpnje i patnje koje ugrožavaju i preplavljaju funkcije ličnosti čime se oslobađa energija za aktivniji život, igru, učenje i ostalo.
- Ublažavanje i uklanjanje simptoma koji su posljedica rješavanja unutarnjih sukoba i usvajanje primjerenih obrana.

- Bolje prilagođavanje djeteta i mlade osobe na obitelj i vršnjačku skupinu. Ublažavanje unutarnjih sukoba između *ida*, *ega* i *superega*³, smanjivanje pritisaka *superega* na *ego*.
- Osvještavanje predsvjesnih i nesvjesnih sadržaja proširivanjem granica svjesnosti, stjecanje uvida.“

(Dulčić, Kondić, 2009.,str. 13)

Kako bi psihoterapijski odnos što bolje funkcionirao, potrebno je uključiti i roditelje. Ukoliko roditelji nisu osviješteni o problemu djeteta i ne prepoznaju svoj dio u nastanku toga problema, dijete će samo privremeno riješiti problem, a okolina će ga ponovno inducirati svojim ponašanjem. U češćim slučajevima poteškoće i strahovi se pojavljuju zbog neprimjerenog odvajanja djeteta od majke u razvoju djeteta i neadekvatnog odgovora roditelja na djetetove potrebe. Greške, koje roditelji rade, utječu na dijete u kasnijem razvoju, no one se mogu ispravljati pravovremenom reakcijom roditelja, te edukacijom i uvježbavanjem novih ponašanja za dobrobit njihove djece. Kod takvih slučajeva vrlo je važna komunikacija vrtića u kojem dijete boravi, roditelja i psihoterapeuta, da bi se zajedničkom suradnjom postigli što bolji rezultati i oporavak djeteta. Uloga samog odgojitelja u cijelom procesu nije mala jer mnogo vremena provedenog s djetetom i uočavanje djetetovih potreba i promjena u likovnom izražavanju mogu pomoći psihoterapeutu u njegovim tretmanima, stoga nijedan član ovog procesa ne smije biti izuzet.

U svojoj knjizi Dulčić i Kondić (2009.) opisuju slučajeve u kojima su djeca kroz crtež i sliku i u razgovorima koji su se vodili izrazila osjećaje koje inače teško verbaliziraju, pogotovo ljutnju, strah i tugu, što je djeci pomoglo da se oslobode nagomilane napetosti, umanje osjećaj bespomoćnosti i ovladaju osjećajem ugroženosti.

³ **Id** – izvor psihičke energije, glavna komponenta ličnosti. Id je vođen principom zadovoljstva, koji teži za hitnim zadovoljenjem želja i potreba. Ako se ove potrebe ne zadovolje odmah, rezultat je stanje anksioznosti ili napetosti.

Ego- drugi dio ličnosti. Vodeći računa o realnoj situaciji, ego, makar zaobilazno, nastoji omogućiti zadovoljenje onoga čemu nagonski dio teži.

Superego- treći dio ličnosti koji se sastoji od principa normi koje je pojedinac odgojem u kući, prije svega identifikacijom sa ocem i majkom, a onda i raznim drugim socijalnim utjecajima, usvojio. Pojedinac ih je unio, projicirao u sebe i oni postaju važan regulator njegovog ponašanja. Glavna uloga tog dijela ličnosti je zadržavanje i sprječavanje zadovoljenja zahtjeva koji postavlja id, a koji nisu u skladu sa društvenim moralom, posebno različitih seksualnih i agresivnih težnji, i da ih potiskuje iz sfere svjesnog u nesvjesno.

Između *ida*, *ega* i *super-ega* vrlo često nastaju sukobi. Kad dođe do sukoba, ličnost postaje nesigurna i zastrašena. (prema S. Freudu)

6. NAČINI RADA U ART TERAPIJI

„Čovjek koji više nije dijete, ne može osjetiti više nikakvo zadovoljstvo u životu“

Charles Chaplin

Kao i svaka druga praksa ili aktivnost, tako i art terapija ima svoje načine rada i principe koje treba slijediti kako bi rad bio uspješan i kako bi se vidio napredak. Kada govorimo o art terapiji, mogućnosti rada su raznolike. Kod rada u art terapiji, terapeuti bi trebali čuvati i odnositi se povjerljivo prema radovima djece uključene u terapiju. Bitno je naglasiti kako svaki crtež i boju ne treba tumačiti doslovno i subjektivno, nego svaki dio treba posebno analizirati do najmanjeg detalja kroz razgovor i pomaganje djetetu da dođe do svojih zaključaka i svojih značenja. Rad s pojedincem može biti jednako učinkovit kao i rad s grupom, no metode rada se tada mijenjaju i prilagođavaju uvjetima rada. Ako terapeut radi s grupama, može se susresti sa različitim potrebama i kriterijima, stoga se i načini rada razlikuju po kriterijima, a mogu ovisiti o različitoj populaciji pacijenata (različite poteškoće), različitim ciljevima, različitim teorijskim pristupima, različitim metodama rada, duljini trajanja i drugim.

Liebmann i Hogan su razradile klasifikaciju koja ide od većeg naglaska na likovnom do većeg naglaska na psihoterapijskom.

- Prvi način rada u art terapiji, koji se još uvijek koristi, je bio takav da je glavni fokus bio na likovnom procesu, a verbalna analiza je bila minimalna, bez grupne diskusije, stoga je razvoj grupne dinamike minimalan. Takva grupa može biti uvod u strukturirani način rada u koji se pojedinac uključuje kad stekne dovoljnu sposobnost za refleksiju i grupnu interakciju.
- Individualni pristup unutar grupe je rad s refleksijom na slike i osobne procese, bez uključivanja grupne dinamike. Proces može biti usmjereniji na likovno istraživanje, likovne materijale, analizu emocija, te faze nastanka djela. Ponekad takav tip grupe može biti tematski baziran (žalovanje, ovisnici), uglavnom su ograničenog trajanja i strukturirane na uvod, izbor teme, vrijeme za crtanje i vrijeme za razgovor u grupi. Takav način rada je dobar za početak dok članovi ne razviju svoje teme koje mogu produbljivati i istraživati.

- Grupno interaktivni pristup je takav da se fokus odnosi na individualne procese i grupnu dinamiku. Nedostatak ovog pristupa je to što se terapeut konstantno bori s odlukom hoće li raditi sa slikama i individualnim procesima ili će se posvetiti grupnoj dinamici i fokusirati na grupni rad.
- U analitičkoj art terapiji, koju je razvio britanski art terapeut Gerry McNeilly, radi se na transferima između pojedinca, terapeuta i slike. U grupi ne postoji određena tema za rad. To pridonosi zajedničkoj komunikaciji grupe jer se tema može odnositi na jednog pojedinca, ali i na više članova grupe.
- Grupna praksa najbliža psihoterapiji je korištenje likovnog izražavanja kao dodatka verbalnoj psihoterapiji, stoga ovakav oblik jedva da se može nazvati art terapijom. (Ivanović, Barun, Jovanović; 2014.)

McNeilly smatra da zadavanje teme može ograničiti razinu do koje grupa može doći, time što terapeut kontrolira dubinu procesa i nema istraživanja međusobnih odnosa članova. Tematski rad može biti koristan kod populacija kod kojih se traži veća struktura i sadržavanje, to na primjer mogu biti djeca s poremećajem pažnje ili poremećajem u ponašanju, osobe sa problemima u razvoju i dr. jer kod njih neusmjerenost može još više potaknuti nesigurnost i intenzivnije unutarnje procese. Ako teme ipak postoje, najbolje su one teme koje dolaze od same grupe spontano, a ne od strane terapeuta. Ako su teme zadane od strane terapeuta, trebaju biti odgovarajuće svakom članu i njegovom individualnom procesu. Teme se mogu ponavljati u drugačijim kontekstima, takav način rada daje prostor pozadinskim (nesvjesnim) temama, te omogućava razvoj mašte, kreativnosti i igre, a igra je jako važan element u terapiji, a ona je i ujedno važna djelatnost u djetetovom životu općenito. (Ivanović, Barun, Jovanović; 2014.)

7. CRTEŽ U DIJAGNOSTICI

„Slikanje je kao priča za oči, a govor je kao slikanje za uši“

Joseph Joubert

Prema mišljenju stručnjakinja Dulčić A. i Kondić Lj. za dijagnosticiranje i terapiju osoba s psihičkim poremećajima bitno mjesto zauzima crtež. Crtež i slika se često koriste u testovima kao izvor informacija za procjenu čula, sposobnosti pokreta i spoznajne razvijenosti, te kao projektivne tehnike za procjenu ličnosti. Crtež i boje koje su pritom korištene mogu mnogo reći o unutarnjem svijetu crtača, a također i o njegovom odnosu s vanjskim svijetom, stoga u terapijskom smislu oni mogu pokazati i učinak terapije. Terapeut svojom nenametljivom prisutnošću dobiva informacije o unutarnjim sadržajima pacijenta, a uz postavljanje pitanja otkriva, rasvjetljuje i tumači simbolično značenje crteža i njegove osjećaje vezane uz njih. Crtanje se u radu s djecom pokazalo kao vrlo korisna aktivnost, stoga se primjenjuje i u radu s pacijentima svih dobnih skupina. Kod djece nije razvijena sposobnost samopromatiranja i svijest o sebi, te nisu motivirana za liječenje jer svoje poteškoće ne smatraju simptomima zbog kojih je potrebna terapija. Vrlo je važno da odgojitelji tokom likovnih aktivnosti u vrtiću primijete promjene u dječjim crtežima i načinu crtanja, te da se po potrebi djecu uputi terapiji, no ne smije nikako izvlačiti iz konteksta značenja boja i drugo. Jer takvo izvlačenje iz konteksta i interpretiranje je dijagnostički nesvrhovito. „Preuranjeno verbaliziranje sužava iskustvo i tada se teško vratiti na početak, te je zato u art terapiji važno strpljenje, tempiranje i ostajanje na razini vizualnog i metaforičkog istraživanja. Svaka slika u art terapiji ni ne traži uvijek verbalni pristup. Nekada je sam proces likovnog izražavanja i istraživanja dovoljan za taj trenutak u terapijskom procesu i bilo bi preuranjeno sadržaj verbalno istraživati. Slika se nikada ne promatra van art-terapijskog konteksta niti bez klijenta.“ (Ivanović, Barun, Jovanović; 2014.,str.193) Prema MacLagan, slici/cртеžu se može pristupiti sa više razina. To mogu biti deskriptivna, elaboracijska i interpretacijska razina. Deskriptivna razina nam govori o karakteristikama slike, tj. o onome što vidimo, na elaboracijskoj razini ono što vidimo oživljavamo i ulazimo u unutrašnjost slike, stvaramo asocijacije i refokusiramo pristup slici, a zatim slijedi interpretacijska razina kojom

uspostavljamo vezu između slike i individualnog ili kolektivnog simbolizma. Dobro je takve slike povezivati i s drugim slikama iste osobe za što bolje objašnjenje i prevođenje.

7.1.Faze dječjeg likovnog razvoja

Kako bi mogli prepoznati što se događa s djetetom i razvija li se bez poteškoća, potrebno je pratiti djetetov likovni izraz koji se razvija isto kao što se dijete razvija psihofizički. Likovni izraz je za svu djecu, stoga, ne činimo razlike između talentiranih i onih koji to nisu. Više autora govori o likovnom razvoju djeteta, no njihova tumačenja su vrlo slična. „Grgurić i Jakubin(1996.) ističu kako razvoj dječjeg likovnog izražavanja prolazi kroz nekoliko procesa sazrijevanja i učenja: razvitak grafomotorike ruke, šake, prstiju i ovladavanje instrumentom rada, spoznavanje okoline i razvitak znanja o njoj, razvitak potreba i sposobnosti prikazivanja onoga što dijete „zna“ o okolini (intelektualni realizam) pa do prikazivanja onoga što stvarno objektivno može vidjeti u okolini (vizualni realizam). Svi navedeni procesi međusobno se isprepliću s različitim naglaskom na pojedinom procesu ovisno o djetetovoj dobi. Bez obzira izražava li se dijete crtanjem, slikanjem ili prostorno-plastičnim oblikovanjem, uvijek nastaje ista osnovna forma unutar pojedine faze likovnog razvoja.“ (Škrbina, 2013., str.72) Prema tumačenju Škrbine, likovni jezik može biti dobro komunikacijsko sredstvo koje nije naučeno, nego je djetetu urođeno i nosi ga u sebi. „Djeca cijeloga svijeta prolaze slične faze u svom razvitku, što je dokazano usporedbom dječjih radova iz različitih zemalja.“ (Škrbina 2013, str.73) Loewenfeld i Brittain predlažu razvojne faze likovnog izražavanja koje se mogu koristiti kao standard za procjenu dječjeg likovnog razvoja. Te faze su sljedeće:

1. *Faza črčkanja/šaranja* (od 18 mjeseci do 3 godine) koja opisuje prisutnost male kontrole pokreta. U toj dobi djeca vježbaju koordinaciju oka i ruke pa slijed razvoja ide od grube do fine motorike.“ Budući da motoričke vještine nisu u potpunosti ojačane, šaranja obuhvaća ponavljane pokrete ruke koji ostavljaju trag na papiru u obliku horizontalnih i vertikalnih linija, kružnih oblika, točaka, mrlja i sličnih oblika i formi. Ti oblici mogu sadržavati značenje za dijete, iako nisu u obliku slikovne reprezentacije.“ (Škrbina, 2013., str.73.) Dijete u ovoj fazi boje ne upotrebljava svjesno.

Slika 4: Faze dječjeg likovnog razvoja- Šaranje(1,5 god) (izvor: Škrbina, 2013.)

2. *Faza osnovnih oblika* (od 3. do 4. godine) je faza u kojoj djeca i dalje uživaju u šaranju, no više su angažirana oko imenovanja ili smišljanja priča kojima pokušavaju dati smisao svojem radu. „ Važna je činjenica da djeca u ovoj dobi žele komunicirati o svojim radovima, ali u još uvijek ograničenom verbalnom opsegu. Oblici iz ove faze prethodnici su ljudskim figurama i drugim objektima koji se pojavljuju u idućoj fazi.“ (Škrbina, 2013., str.78)

Slika 5: Faze dječjeg likovnog razvoja- osnovni oblici (izvor: Škrbina, 2013.)

3. *Faza početnih shema i ljudskih oblika* (od 4. do 6. godine) očituje se u dječjem osjećaju i koncepciji prostora kojeg dijete doživljava, a primarno je vezan za dijete i njegovo tijelo. Ljudske figure koje nastaju u ovoj fazi često su nalik „punoglavcima“. „ Općenito , crtež čovjeka u ovoj dobi prema Malchiodi (1998.) sastoji se od glave (kruga), dviju nogu (dvije linije koje izlaze iz kruga) i rjeđe dviju ruku (dvije linije na suprotnim stranama kruga). S vremenom djeca postaju sposobna crtati raznolikije figure, uključujući trup uz glavu, te dodaju više detalja – prste, zube, obrve, kosu i uši.“ (Škrbina, 2013., str.79)

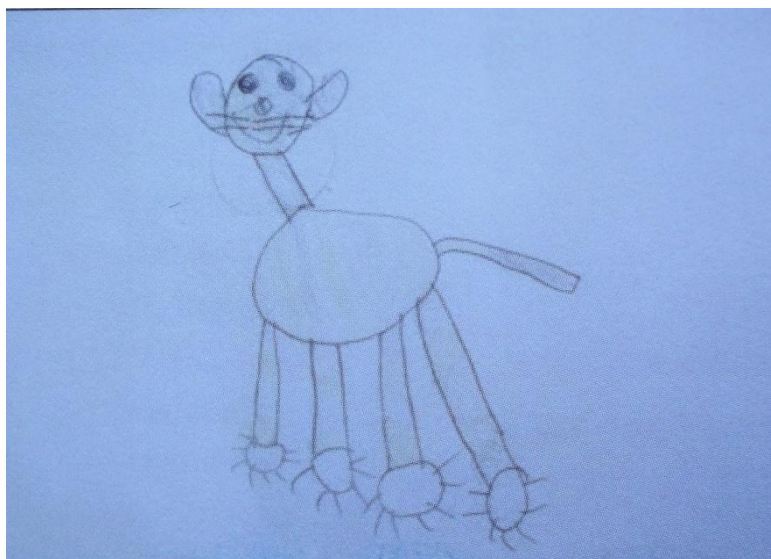

Slika 6: Faze dječjeg likovnog razvoja- crtež čovjeka „punoglavca“ (4 god.), (izvor: Škrbina, 2013.)

Slika 7: Faze dječjeg likovnog razvoja- crtež čovjeka (5 god.) (izvor: Škrbina, 2013.)

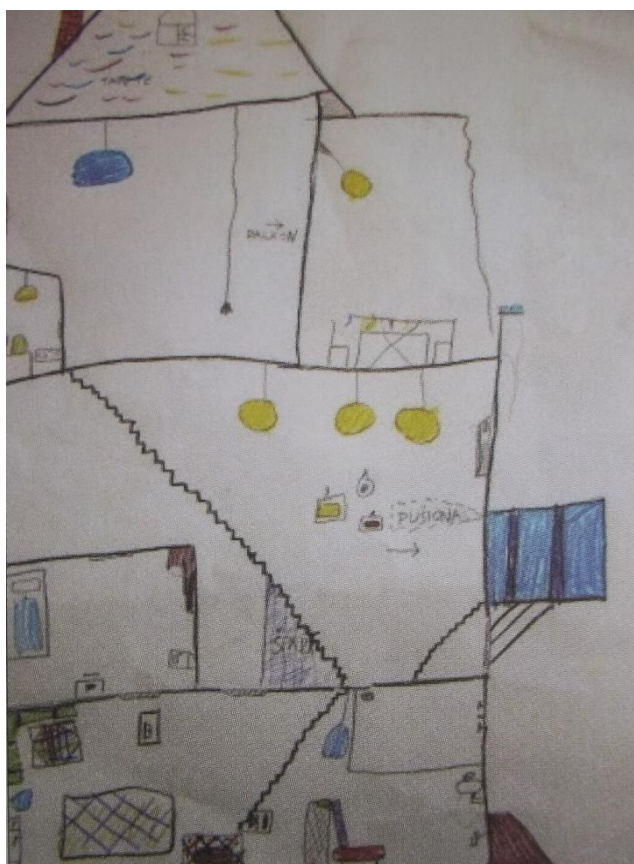
4. *Faza razvoja vizualne sheme* (od 6. do 9. godine) odnosi se na brzi razvoj vizualnih simbola i pravih vizualnih shema životinja, kuća, drveća i drugih objekata iz okoline. „Dolazi do otkrića povezanosti boja i objekata. Crtež se počinje konstruirati na osnovi, najčešće ravnoj liniji koja reprezentira tlo, a može se pojaviti i crta koja simbolizira nebo, ali još ne postoji prava tendencija prikazivanja svijeta na trodimenzionalan način.“ (Škrbina, 2013., str.79) Figura „punoglavca“ potpuno je zamijenjena figurom koja ima glavu, trup i sve ostale detalje poput kose , ruku i nogu. Česte su i prozirne, takozvane rendgen-slike (kuća u kojoj se vide sve sobe ili majčina stomak u kojem se vidi dijete).

Slika 8: Faze dječjeg likovnog razvoja- Crtež „mačka“(6 god.) (izvor: Škrbina, 2013.)

Slika 9: Faze dječjeg likovnog razvoja – crtež čovjeka (7 god.) (izvor:Škrbina 2013.)

Slika 10: Faze dječjeg likovnog razvoja- rendgen crtež kuće (8 god.) (izvor: Škrbina, 2013.)

5. *Faza realizma* (od 9. do 12. godine) u kojoj djeca pokušavaju postići što realističniji dojam, a karakteristično je i da s preciznošću upotrebljavaju boje. „Raste kompleksnost upotrebe oblika linije, oblika i detalja. Počinju prvi pokušaji crtanja u perspektivi, a ljudska figura poprima detaljnije i raznolikije elemente – posebno s obzirom na spol.“ (Škrbina, 2013., str.83)

Slika 11: Faze dječjeg likovnog razvoja- crtež bicikla (10,5 god.) (izvor: Škrbina, 2013.)

8. SIMBOLIKA BOJA

„Ne slika se bojama nego osjećajima“

Chardin

Boje nas okružuju u našoj svakodnevici i svatko ih može promatrati na svoj način, no drugačije je kad ih promatraju stručnjaci. „Simbolika boja je oduvijek zanimala sve ljude, a posebno slikare i psihologe.“ (Dulčić, Kondić, 2009., str. 11) U terapiji, kada dijete koristi neku od boja, u nekim slučajevima dječji odabir nam može mnogo reći o onome što se događa s djetetom, ali to uvijek ne mora biti tako. „Iako je tumačenje crteža i uporaba pojedinih boja važno sredstvo pri dijagnosticiranju, treba uzeti u obzir i ostale pokazatelje (kliničke podatke), te ono što je dijete izjavilo vezano za rad i druge podatke o djetetu.“ (Dulčić, Kondić, 2009., str. 12) Kada govorimo općenito o bojama, mnogi teoretičari tumače njihovu simboliku. „Svaka boja nosi u sebi psihološki učinak i osjećajnu vrijednost, ona na svakog čovjeka djeluje na drugi način.“ (Koraj, 1999., str. 38) Na doživljaj boje ne utječe boja sama po sebi, nego i čovjek svojim vidom, angažiranošću i individualnim osobinama. Kod mlađe djece taj doživljaj je umanjen zbog sporijeg razvitka vidnog aparata, no psiholozi zaključuju na temelju dugogodišnjih promatranja djelovanja boja na čovjekom psihički život, da djecu najviše privlače tople boje. (Koraj, 1999.)

Boje nisu pojam koji je nastao razvojem novih modernih generacija, nego su se spoznaje o bojama usavršavale stoljećima po čitavom svijetu. „Poznati su stari egipatski hramovi u kojima se liječilo bojom propuštajući određene zrake sunčeve svjetlosti.“ (tzv. kromoterapija⁴) (Koraj, 1999., str. 38) Prema tome vidimo da se art terapija nije razvila bez neke prethodne osnove, nego se ona gradila i nadograđivala druge prakse koje su se pokazivale učinkovitima, a imale su veze sa bojom, crtežom i slikanjem.

Iako simboliku boja ne možemo gledati samo izoliranu od motiva i tumačiti je po svojoj volji, postoje nekakve uobičajene značajke vezane uz svaku boju. Tako na primjer, prema tumačenju Dulčić i Kondić, plavu boju najčešće koriste svi ljudi, ona ostavlja najjači dojam, a asocira na apsolutni mir, vječnost, ravnotežu. U dječjim crtežima ona se tumači kao izraz potrebe za druženjem. Crvena je druga najčešća boja, boja borbenosti i strasti, snage, samosvijesti. Kod djece pretjerana uporaba crvene može biti znak uznemirenosti i prikrivene agresivnosti. Zelena je boja koja smiruje, boja nade, života, optimizma, a u

⁴ **Kromoterapija**-Metoda se sastoji od usmjeravanja svjetlosti različitih boja ka određenim centrima u tijelu, kako bi se uspostavila energetska ravnoteža. **Liječenje bojama** temelji se na utjecaju boja na fizičko i psihičko zdravlje ljudi, a primjenjuje se, između ostalog, kroz uređenje životne okoline.

dječjem crtežu se procjenjuje kao znak potiskivanja emocija i njihova skrivanja. Žuta, boja aktivnosti, poduzetnosti, živahnosti, trajanja, ali i opasnosti, ljubomore i nesigurnosti. Za djecu koja pretežno koriste žutu boju, smatra se da su djetinjasta i sretna. Prema Koraj bijela nije boja spektra, ona je sjajna svijetla i nježna, simbolizira jedinstvo i nevinost. Smatra se sinonimom sreće i svetkovanja. Crna boja koja također ne pripada spektru ima važnu ulogu u harmoniji boja, ona u našoj kulturi označava žalost i povlačenje u tišinu, te izaziva osjećaj praznine. Djeca, koja koriste crnu boju, mogu izražavati strah koji utječe na prigušivanje ostalih emocija.

Kada uspoređujemo ženski i muški rod kod viđenja boja, ženski rod je i do deset puta više osjetljiviji na boje nego muški, stoga kod ženske djece možemo zamijetiti i korištenje više nijansi jedne boje i imenovanje tih boja, dok ih muška djeca ne razlikuju. Ta činjenica može uvelike pomoći i art terapeutima u tretmanima kod detaljnih isticanja boja u crtežima. (Koraj,1999.)

Prema Koraj ljude možemo podijeliti na dvije skupine s obzirom na sklonosti prema bojama. To su :

- Ljudi osjetljivi prema toplom dijelu spektra. Takvi ljudi su obično srdačni u odnosu prema okolini i emocionalno prilagodljivi, te pokazuju interes za zbivanja oko njih i zbližavanje
- Ljudi osjetljivi prema hladnom dijelu spektra. Oni su ljudi koji su obično rezervirani prema društvenom životu, takve osobe su zainteresirane za svoje unutrašnje probleme, te se teško prilagođavaju okolini.

Obično se ove dvije skupine isprepliću i rijetke su osobe sa značajkama samo jedne skupine.

Slika 12: Dijete i boje (izvor : <http://www.ekomreza.org/clanak/napravite-svojoj-djeci-prirodne-i-netoksicne-bojeza-slikanje/768> ,preuzeto: 20.11.2015)

9. PSIHOTERAPIJSKI PRISTUPI DJECI

U praksi art terapije možemo zamijetiti mnoge različite pristupe i različite načine rada, no svi oni vode k jednom rezultatu, poboljšanju kvalitete života. Među psihoterapeutima ističe se i Violet Oaklander koja je doktorirala psihologiju, a cijeli svoj život posvetila je problemima braka, obitelji i djece, te emocionalnim poremećajima djece. Jedan od glavnih ciljeva u njezinom radu je podučavanje ljudi koji rade s djecom i olakšavanje njihovog pristupa djeci. Svojim geštaltističkim psihoterapijskim pristupom i raznim tehnikama koje primjenjuje u radu s djecom, a spominje ih i u svojoj knjizi „Put do dječjeg srca“, omogućila je oporavak mnogima. Također, u tom smjeru ide i prim. Dr.sc. Damir De Zan koji u svojoj knjizi „Slika i crtež u psihoterapiji djece i obitelji“, psihoterapijska radna iskustva i istraživanja prenosi tako što izlaže rezultate istraživanja i predlaže svoje metode za radionice. U oba slučaja radi se o psihoterapijskim likovnim radionicama i korištenju crteža kao sredstva oporavka ili prevencije od emocionalnih smetnji kod djece.

9.1. Psihoterapijski pristup dr. Violet Oaklander

U konceptu kakav ima Violet Oaklander prepoznaju se elementi psihoterapije u korelaciji sa svim vrstama art terapije. Ona opisuje način njezina rada i terapijski proces za svaki način rada. Ti načini rada mogu biti : zamišljanje, crtanje i maštanje, izrađivanje predmeta od raznih sredstava, pričanje priča (poezija) i lutkarstvo, gluma, igra i osjetilna iskustva. Kod likovnih tehnika ona pristupa vrlo maštovito, te daje djeci prostor za razmišljanje o sebi i događajima koji ga okružuju. Violet Oaklander pomoću dječjeg crteža neizravno uz opušteni razgovor pruža djetetu priliku da svoje osjećaje prema likovima i događajima koje je nacrtalo, postepeno verbalizira, te se tako riješi tereta koji nosi vezano za taj događaj ili situaciju, također zamoli djecu da jednom rečenicom izraze ono što žele da napišu na svoj crtež. Ona svoje seanse održava grupno i individualno, ovisno o potrebama djece. Ovisno o načinu rada, nudi djeci priču ili poticaj koja je dvosmislena te se oni u njoj mogu pronaći, obično likovi ili predmeti simboliziraju djecu i situacije u kojima se nalaze. Nakon takvih priča slijede pitanja koja nisu izravno povezana s problemom koje dijete proživljava, ali se dijete nakon takvih razgovora osjeća drugačije i izrazi ono što ga je mučilo tako što zauzima razne uloge u svom crtežu i govori u njihovo ime, a njegov budući crtež potvrđuje oporavak. Kao psihoterapeut, ona lako prepoznaje skrivene poruke iza djetetovih rečenica, stoga, važno je da stručna osoba izvodi takvu vrstu art terapije i da

se ne donose zaključci na temelju procjene obične osobe. Bez obzira s kojom dobnom skupinom djece radila, Violet pronalazi putove do njihovih srca kroz sredstva u svom uredu, a i razgovore s roditeljima i samom djecom. U njezinom radu jako je važan odnos u kojem vlada povjerenje i sigurnost. (Oaklander Violet, 2013.) „ Posvuda oko nas je neograničen broj izvora koji se mogu uključiti u proces terapije, ali tehnike nikad nisu samo trikovi ili recepti za besmisleni aktivnost, odabrana tehnika nikad nije krajnji cilj. Treba imati na pameti da je svako dijete jedinstveno. Bez obzira na to koju tehniku primjenjuje, dobar će terapeut ostati u procesu zajedno s djetetom. Način ili tehnika su samo katalizator, a svaka seansa nepredvidiva jer ovisi o djetetu i prilici. Jedna ideja potiče drugu i nove se tehnike kreativnog izražavanja neprekidno razvijaju: kreativni proces nema kraja.“ (Oaklander Violet , 1996., str. 201)

9.2.Psihoterapijski pristup dr. Damira De Zana

U psihoterapijskom pristupu dr. De Zana, vide se poveznice s likovnim radionicama (aktivnostima) u vrtiću. Njegov prijedlog radionica temelji se na grupnom radu i radu u paru, gdje djeca međusobno prikazuju i analiziraju tuđu vanjštinu i unutrašnjost na djeci zabavan i pristupačan način. Takav pristup ne određuje striktno kojim sredstvom i na koji način će dijete izraziti sebe, bitno je samo da izrazi svoje osjećaje kroz ono što radi, crta ili izrađuje. Ako se radi o individualnom crtežu, može biti riječ o individualnom crtežu u skupini, gdje svi crtaju individualno, no analiza i interpretacija se vrši zajednički. Kod takvih radionica vrlo je važno da sudionici sjede tako da jedni drugima dobro vide lica tokom razgovora. De Zan primjenjuje i individualan pristup u radu, no on ovisi o kakvom se slučaju radi. (De Zan, 2013.) „Likovnu psihoterapijsku radionicu može voditi educirani psihoterapeut, i sam edukator i supervizor. Ako on nije prisutan, radionica ne može biti psihoterapijska, štoviše, ona to ne smije ni pokušavati biti. Takva radionica može biti likovna, ona može biti igraonica, a odnos voditelja i sudionika se temelji na razumijevanju.“ (De Zan, 2013., str.123)

10. PRAKTIČNI PRIMJER AKTIVNOSTI U VRTIĆU POTAKNUT ART TERAPIJOM

Izvođenje aktivnosti u vrtiću inspirirano je art terapijom, stoga, neki elementi se preklapaju i nalikuju jedni na druge, no kako odgojitelj (u ovom slučaju ja) nije adekvatna osoba za izvođenje art terapije, njegovo djelovanje prestaje ondje gdje nastupa pitanje art terapeuta. Odgojitelj jedino može učiniti ono što je u njegovoj moći i što mu je dozvoljeno činiti, a to je da dozvoli djetetu i pruži mu priliku da izrazi svoje emocije, osjećaje koji ga obuzimaju u određenom trenutku.

U mojoj moći nije da pretpostavljam dijagnoze i donosim zaključke na temelju crteža, nego samo da zapažam promjene. Za dijete je važno da se izražava i održava svoje mentalno i tjelesno zdravlje.

10.1.Priprema za aktivnost iz metodike likovne kulture

DJEČJI VRTIĆ: Trnoružica (Ulica lipa 12, 32 100 Vinkovci)

DATUM IZVOĐENJA AKTIVNOSTI: 14.8.2015.

ODGOJITELJ: Martina Buzov

ODGOJNA SKUPINA : Bambi

BROJ DJECE U SKUPINI: 12

PSIHOFIZIČKE KARAKTERISTIKE SKUPINE: Mješovita skupina broji 12 članova od kojih su 4 djevojčice i 8 dječaka. Dva dječaka u skupini imaju poteškoće na govornom području. Dob djece je od 3. do 7. godine života.

MOTIV: Neodređen(nakon proživljene emocije tokom konflikta) i zamišljeni prostor s osjećajem straha/nesviđanja.

LIKOVNO PODRUČJE RADA: Crtanje - oblikovanje na plohi

LIKOVNA TEHNIKA: Grafitna olovka i olovke u boji.

MATERIJALI : prazni papiri A4 formata za svako dijete, grafitne olovke za svako dijete i olovke u boji.

LIKOVNI PROBLEM : Neodređen

OBLIK RADA: Frontalni, individualni.

METODA RADA: Metoda razgovora, metoda zamišljanja.

CILJ: Poticanje djece na izražavanje svojih misli i osjećaja likovnim izrazom.

ODGOJNO-OBRAZOVNI ZADACI:

ODGOJNI

- Poticati pozitivno ozračje u skupini
- Poticati poštivanje svojeg i tuđeg rada
- Razvijati pozitivne osobine ličnosti

OBRAZOVNI

- Shvaćati i razumijevati različitosti
- Usvajati likovne tehnike
- Razvijati sposobnosti uočavanja detalja
- Proširivati rječnik

FUNKCIONALNI

- Razvijati maštu i kreativnost
- Razvijati koncentraciju
- Razvijati opažanja
- Razvijati emocije i mogućnosti njihovog izražavanja
- Razvijati finu motoriku
- Razvijati sposobnosti promatranja i uočavanja tuđih i svojih osjećaja
- Razvijati likovne percepcije

ORGANIZACIJA PROSTORA I MATERIJALA ZA RAD:

Materijali su cijelo vrijeme ponuđeni u prostoriji dnevnog boravka tako da budu djeci na dohvata ruke u prostoru predviđenom za to.

ZAMIŠLJENI TIJEK AKTIVNOSTI:

Dolaskom u vrtić upoznajem skupinu i predstavljam se, objasnim svoju svrhu boravka ondje. Nakon općenitog razgovora kažem djeci što očekujem od njih dok sam ja prisutna u njihovoj skupini, u prvom dijelu to je da se, kada dođe do neke konfliktne situacije ili se dijete osjeća nekako (ljuto, razočarano, tužno, sretno,...) u određenom trenutku zbog nekog događaja, pokuša izraziti na papiru, crtežom. Djeca će tada moći nacrtati bilo što što je po njihovoj želji. Ja ću ih uputiti da nacrtaju ono kako su se osjećala u tom trenutku.

Nakon određenog vremena provedenog u skupini u drugom dijelu aktivnosti, okupim djecu i zamolim ih da me poslušaju i zažmire. Zadatak je da žmirećki zamisle ono što im ja govorim, a govorit ću im neka zamisle da su u nekom prostoru koji im se ne sviđa, kako ga zamišljaju, kako oni izgledaju u tom prostoru, neka se zamisle kao dio te sobe, mogu biti namještaj ili nešto drugo u sobi. Kakve su boje ondje? Je li ta soba visoka, prostrana, ili mala, niska? Ima li ta soba puno vrata, prozora ili nema ništa? Ima li ondje ljudi ili si sam/a? Bojiš li se jako te sobe ili ti se ne sviđa njezin izgled? Ima li u njoj nešto strašno zbog čega je se bojiš? Ima li u sobi cvijeća ili nekih biljaka, jesi li ti možda cvijet? Tko se brine o tebi? Kakvi su zidovi u toj sobi, grubi, glatki, šareni, od cigala? Je li soba četvrtasta ili je nekakvog drugog oblika? Znaju li drugi za tu prostoriju i boje li se oni te prostorije?

Nakon zamišljanja uputim ih na to da svatko pokuša sve ono što je zamislio nacrtati onako kako je vidio u svojim mislima i sebe u tome, bez obzira kakav će crtež ispasti.

Kako djeca budu završavala, zamolit ću ih da donesu svoj crtež meni, a zatim ću provesti kratku analizu sa svakim djetetom individualno i zamolit ću dijete da mi kaže nešto što bi voljelo da zapišem ispod crteža, kratki opis.

Nakon ove aktivnosti slijedi pospremanje sredstava koje smo koristili i nastavak slobodnih aktivnosti.

10.2. Dječji radovi proistekli iz aktivnosti

Slika 13: NINA(5,6 GOD.), Izražavanje osjećaja nakon konflikta u skupini, 1. Dio aktivnosti, Tehnika: olovke u boji.

Djetetov opis crteža : „Mama me izbacila van iz kuće, bila sam zločesta kad je padala kiša. Marijana je Ninu izbacila.“

Vlastiti dojam o djetetu: Dijete je dominantno i više od drugih se iskazuje u skupini.

Slika 14: NINA (5,6 GOD.),izražavanje osjećaja nakon konflikta u skupini, 1. dio aktivnosti, Tehnika: olovke u boji

Djetetov opis crteža: „Mama mi ne da idem kod prijateljice, ja sam ljuta , a ona se smije.“

Slika 15:MAJA (5,8 GOD.), izražavanje osjećaja nakon konflikta u skupini, 1. dio aktivnosti, Tehnika: olovke u boji.

Djetetov opis crteža: „Ja sam tužna jer se mama izgubila negdje u gradu, a ja sam ostala sama na plaži i onda sam se morala rastati sa svojom prijateljicom kada sam išla kući s mora.“

Vlastiti dojam o djetetu: Djevojčica je vrlo plaha i teško dolazi do riječi, osjećaje zadržava u sebi i lako se povuče u sebe.

Slika 16: KARLO (6,1 GOD.), izražavanje osjećaja nakon konflikta u skupini, 1. dio aktivnosti, Tehnika: olovke u boji.

Djetetov opis crteža: „Nacrtao sam sebe na moru i bio sam sretan.“

Vlastiti dojam o djetetu: Dječak je u skupini dosta dominantan, no ne igra se previše s drugom djecom.

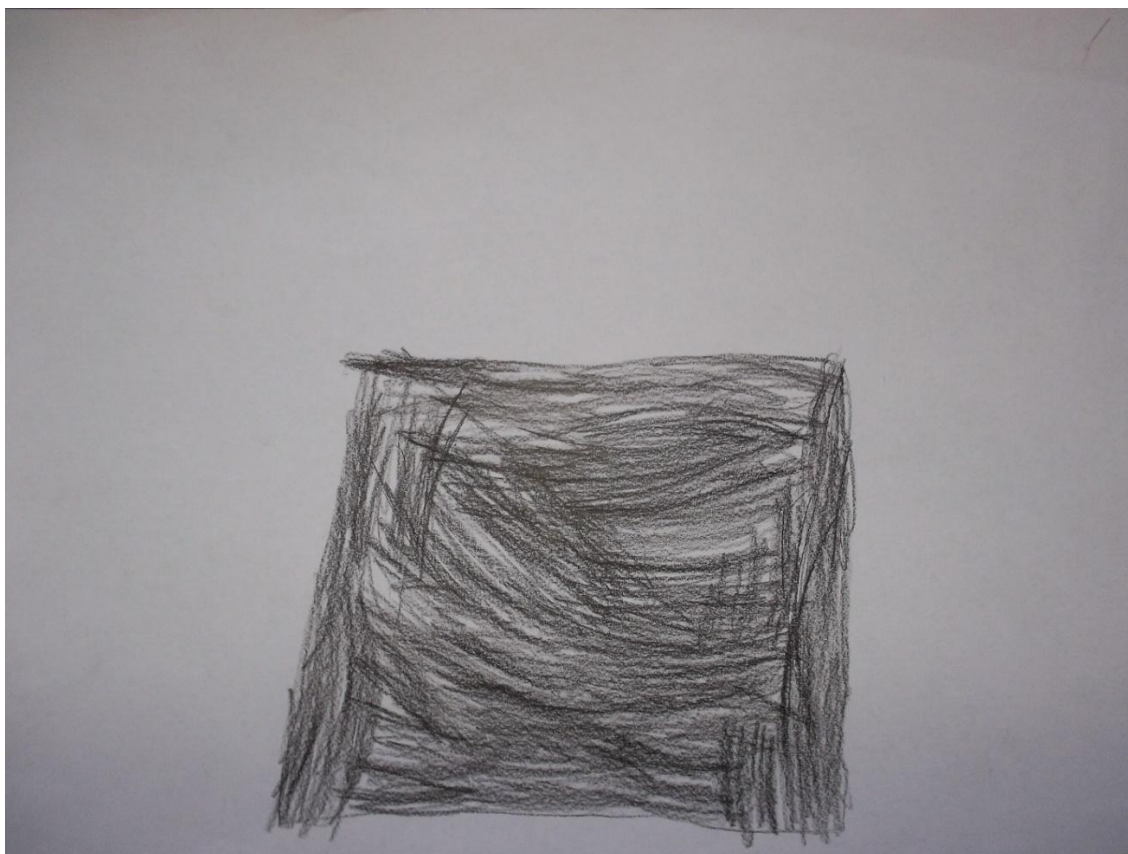
Slika 17: MARIN (7 GOD.), Zamišljanje s osjećajima(strah), 2. dio aktivnosti, Tehnika: olovke u boji.

Djetetov opis crteža: „To sam ja u crnom prostoru, imam masku, ali ne znam zašto.“

Slika 18: JAKOV(6,3 GOD.), Zamišljanje s osjećajima(strah), 2. dio aktivnosti, Tehnika: olovke u boji.

Djetetov opis crteža: „Ja u crnoj sobi, imam neobične uši i crne oči skroz. To crno je prostorija.“

Slika 19: KARLO (6,1 GOD.), Zamišljanje s osjećajima(strah), 2. dio aktivnosti, Tehnika: olovke u boji.

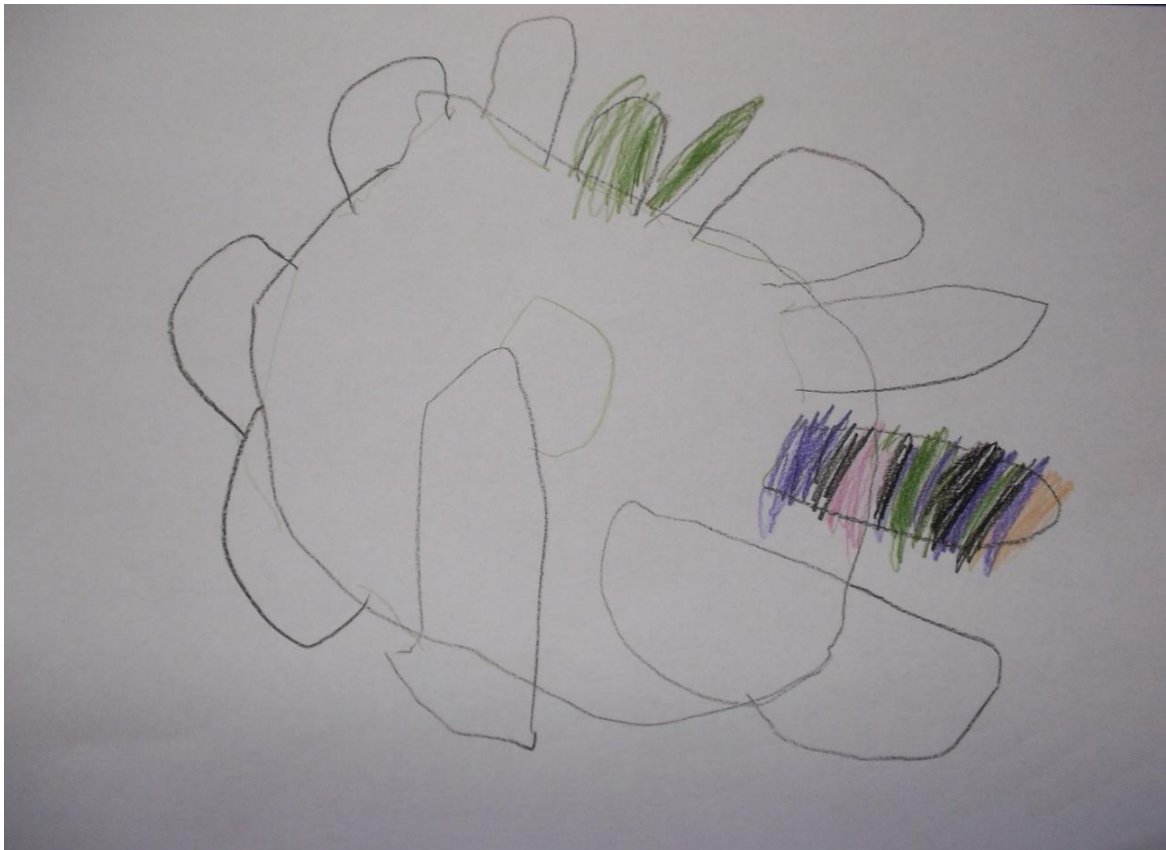
Djetetov opis crteža: „Samo vidim crnu prostoriju bez ikoga u njoj.“

Slika 20: NIKO (4,9 GOD.), Zamišljanje s osjećajima(strah), 2. dio aktivnosti, Tehnika: olovke u boji

Djetetov opis crteža: „Oči čudovišta su dolje krugovi i ima noge, i velika usta.“

Vlastiti dojam o djetetu: Dijete ima poteškoća u govoru, ali ima normalnu komunikaciju s drugom djecom.

Slika 21: MARKO V.(3.5 GOD.), Zamišljanje s osjećajima(strah), 2. dio aktivnosti, Tehnika: olovke u boji

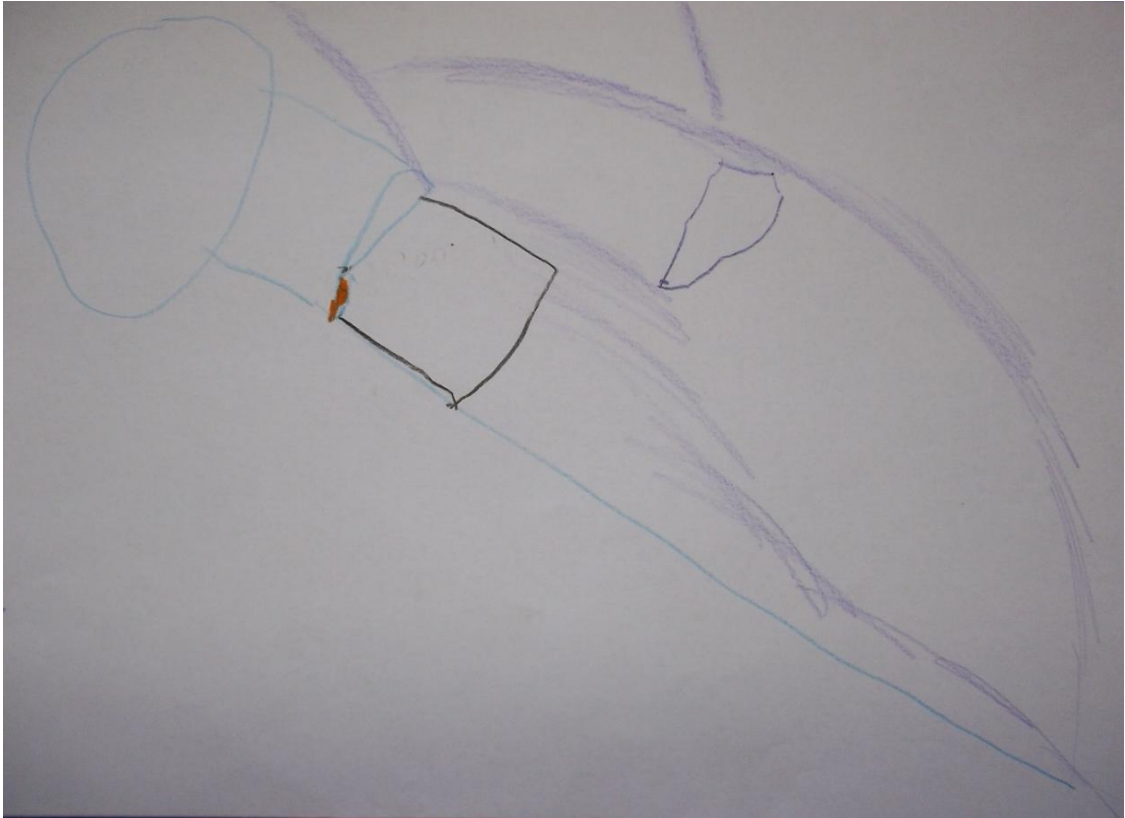
Djetetov opis crteža: „Nacrtao sam dinosaura.“

Slika 22: ANTUN (7,1 GOD.), Zamišljanje s osjećajima(strah), 2. dio aktivnosti, Tehnika: olovke u boji

Djetetov opis crteža: „Nacrtao sam jezero i plažu, crveno su torbe na plaži i ljudi leže na plaži.“

Vlastiti dojam o djetetu: Dijete ima poteškoće u govoru (mucanje) i dobro je prihvaćen u grupi.

Slika 23: MISLAV (4,1 GOD.), Zamišljanje s osjećajima(strah), 2. dio aktivnosti, Tehnika: olovke u boji

Djetetov opis crteža: „To je cesta za Slavonski Brod, bojim se kad se spušta.“

Slika 24: MAJA (5,8 GOD.), Zamišljanje s osjećajima(strah), 2. dio aktivnosti, Tehnika: olovke u boji

Djetetov opis crteža: „Ja sam napravila vojnike koji drže štapove i čuvaju ako netko (neki lopovi) dođu, a ja sam princeza i imam haljinu s točkama.“

Vlastiti dojam o djetetu: Djevojčica je vrlo plaha i nježna, vrlo teško se izbori za sebe i teško dolazi do riječi u društvu prijateljica.

Slika 25: FRANKA (5,1 GOD.), Zamišljanje s osjećajima(strah), 2. dio aktivnosti, Tehnika: olovke u boji

Djetetov opis crteža: „Bježala sam iz sobe u sobu i bježala od vampira, onda se zaključala s ključem iza vrata u malu sobicu i plakala.“

Slika 26: EVA (3,6 GOD.), Zamišljanje s osjećajima(strah), 2. dio aktivnosti, Tehnika: olovke u boji

Djetetov opis crteža: „To je šareni zid, nijedan od krugova nisam ja i nema me tu.“

Slika 27: MARKO N.(4 GOD), Zamišljanje s osjećajima(strah), 2. dio aktivnosti, Tehnika: olovke u boji

Djetetov opis crteža: „Šareni zid.“

10.3. Osvrt na aktivnost

Aktivnost je uspješno izvedena s vrlo raznolikim rezultatima. S obzirom na slabo poznavanje djece, smatram da je cilj aktivnosti svakako ostvaren jer su djeca uspjela iskazati svoje osjećaje kroz likovni izraz. Motivacija za takvu vrstu aktivnosti kod djece je bila vrlo mala jer se radilo o uobičajenom vremenu za izlazak na dvorište i ljetnu igru i zabavu na otvorenom, no usprkos tome, dobila sam rezultate, ne onakve kakve sam očekivala, ali na kraju je važno da su djeca uspjela iskazati i osjetiti različite emocije kroz aktivnost, zamišljati i promišljati o njima. Nakon aktivnosti, djeca su uspjela riješiti neke od prethodnih konflikata koji su se odvijali u skupini prije aktivnosti. Na temelju dobivenih crteža, mogu zaključiti da su prema fazama dječjeg likovnog razvoja odstupanja vrlo mala. Prema mojoj procjeni samo dva dječaka mogla su ostvariti malo bolji rezultat za svoju dob, no teško je govoriti o bilo kakvim nedostacima djeteta na tako malom uzorku, stoga ću ipak napomenuti da sva djeca ulaze u svoje okvire prema fazama likovnog razvoja.

11. ZAKLJUČAK

Umjetnost je vrlo važan segment u životu pojedinca i ona nas prati kroz cijeli životni vijek, bilo da se radi o glazbi, plesu ili slikarstvu, umjetnost nas konstantno okružuje. Dakle, ona je poveznica sa čovjekom i njegovim životom, stoga ona uključuje i mentalno zdravlje pojedinca koje valja očuvati do kraja života. Posebno osjetljivo vrijeme za očuvanje psihičkog zdravlja je djetinjstvo. U modernom, užurbanom životu današnjice, djeca često bivaju zanemarivana i predmetom manipulacije od strane odraslih, što vrlo loše utječe na dijete i njegovu budućnost. Naša uloga u životu djeteta je prepoznati i spriječiti štetne utjecaje, i pomoću raznih tehnika, koje se primjenjuju, u ovom slučaju u art terapiji, pomoći poboljšanju kvalitete djetetovog života i time osigurati mu bolju budućnost i sretno djetinjstvo. Iako mi, koji nismo psihoterapeuti ili art terapeuti ne možemo konkretno raditi na takav način s djetetom, možemo biti oni koji prepoznaju potrebu i uputimo dijete i roditelje na pravi put. Također, važno je širiti svijest o tome da je takav način terapije učinkovit i potreban, te da je potrebno da se razvija i u našoj državi, u našoj maloj sredini. Uz umjetnost, uz nadu za boljom sutrašnjicom, za našu budućnost, za našu sretnu djecu.

12. LITERATURA

KNJIGE:

1. Anning, A., Ring, K. (2004.) Making sense of childrens drawings, New York
2. Bodulić, V. (1982.) Umjetnički i dječji crtež- Priručnik za odgajatelje i nastavnike. Školska knjiga, Zagreb.
3. De Zan, D. (2013.) Slika i crtež u psihoterapiji djece i obitelji; Medicinska naklada, Zagreb.
4. Dulčić, A.; Kondić, Lj. (2009.) Crtež i slika u dijagnostici i terapiji; Alinea, Zagreb.
5. Foks- Appelman T. (2012.) Draw me a picture; The meaning of children's drawings, New York.
6. Grgurić, N.; Jakubin, M.(1996.)Vizualno – likovni odgoj i obrazovanje; Metodički priručnik, Educa, Zagreb.
7. Herceg, Rončević, Karlavaris (2010.) Metodika likovne kulture djece rane i predškolske dobi, Alfa d.d., Zagreb.
8. Jakubin, M. (1999.) Likovni jezik i likovne tehnike; temeljni pojmovi; Educa, Zagreb.
9. Koraj, K. (1999.) Likovni izraz učenika s neurotičnim smetnjama; Terapija likovnim izrazom; Hrvatski pedagoško-književni zbor, Zagreb.
10. Međunarodni simpozij (2002.) Umjetnost i znanost u razvoju životnog potencijala- Radovi s međunarodnog simpozija Hvar, Hrvatska, Zagreb.
11. Međunarodni simpozij (2003.) Umjetnost i znanost u razvoju životnog potencijala- Radovi 2. Međunarodnog simpozija o komplementarnim suportivnim terapijama, Hvar, Hrvatska, Zagreb.
12. Međunarodni stručno znanstveni skup (1999.) Likovna komunikacija u teoriji i praksi predškolskog odgoja; Tiskara Opatija, Opatija.
13. Nikolić, S. i sur. (1992.) Mentalni poremećaji u djece i omladine – terapija i rehabilitacija, mediko-psiho-pedagoški pristup zaštiti mentalnog zdravlja djeteta i adolescentna i sociolegalna prevencija, Školska knjiga, Zagreb.
14. Oaklander, V. (1996.) Put do dječjeg srca; Geštaltistički psihoterapijski pristup djeci; Školska knjiga, Zagreb.
15. Peić, M. (1987.) Pristup likovnom djelu; Školska knjiga, Zagreb.
16. Petrač, L. (2015.) Dijete i likovno umjetničko djelo ; Metodički pristupi likovno umjetničkom djelu s djecom vrtićke i školske dobi; Alfa, Zagreb.

17. Škrbina, D.(2013. Art terapija i kreativnost; Multidimenzionalni pristup u odgoju, obrazovanju, dijagnostici i terapiji; Veble comerce, Zagreb.
18. Tomašević- Dančević, M. (2005.) Kako nacrtati osjećaj: likovna terapija i (s)likovni dnevnik kao samopomoć, Zagreb, Profil international

INTERNETSKI IZVORI:

1. http://hrcak.srce.hr/%20index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=198793 (18.8.2015.)
Ivanović, Barun, Jovanović; 2014.

13. POPIS SLIKA

SLIKE:

1. Slika 1: Raznolikost ekspresivnih medija – terapija pokretom/plesom (izvor: <http://junior.24sata.hr/start/svi-znaju-korak-prsti-peta-stopalo-pasteta-307208> preuzeto 20.11.2015.)10
2. Slika 2: Raznolikost ekspresivnih medija- glazboterapija (izvor: www.cvrca.vt.hr/glazbene-aktivnosti-sviranje/457/ 20.11.2015).....10
3. Slika 3: Raznolikost ekspresivnih medija – likovna terapija (<http://www.bh-index.com/sve-manje-djece-do-2050-u-bih-ce-biti-740-hiljada-manje-stanovnika/#> preuzeto 20.11.2015.).....10
4. Slika4: Faze dječjeg likovnog razvoja- Šaranje(1,5 god) (izvor: Škrbina, 2013.).....24
5. Slika 5: Faze dječjeg likovnog razvoja- osnovni oblici (izvor: Škrbina, 2013.).....24
6. Slika 6: Faze dječjeg likovnog razvoja- crtež čovjeka „punoglavca“ (4 god.), (izvor: Škrbina, 2013.).....25
7. Slika 7: Faze dječjeg likovnog razvoja- crtež čovjeka (5 god.) (izvor: Škrbina, 2013.).....25
8. Slika 8: Faze dječjeg likovnog razvoja- Crtež „mačka“(6 god.) (izvor: Škrbina, 2013.).....26
9. Slika 9: Faze dječjeg likovnog razvoja – crtež čovjeka (7 god.) (izvor:Škrbina 2013.).....27
10. Slika 10: Faze dječjeg likovnog razvoja- rendgen crtež kuće (8 god.) (izvor: Škrbina, 2013.).....27
11. Slika 11: Faze dječjeg likovnog razvoja- crtež bicikla (10,5 god.) (izvor: Škrbina, 2013.).....28
12. Slika 12: Dijete i boje (izvor : <http://www.ekomreza.org/clanak/napravite-svojoj-djeci-prirodne-i-netoksicne-boje-za-slikanje/768> ,preuzeto: 20.11.2015).....31
13. Slika13 : NINA(5,6 GOD.), Izražavanje osjećaja nakon konflikta u skupini, 1. dio aktivnosti, Tehnika: olovke u boji.37

14. Slika 14: NINA (5,6 GOD.),izražavanje osjećaja nakon konflikta u skupini, 1. dio aktivnosti, Tehnika: olovke u boji.	38
15. Slika 15:MAJA (5,8 GOD.), izražavanje osjećaja nakon konflikta u skupini, 1. dio aktivnosti, Tehnika: olovke u boji.	39
16. Slika 16: KARLO (6,1 GOD.), izražavanje osjećaja nakon konflikta u skupini, 1. dio aktivnosti, Tehnika: olovke u boji.	40
17. Slika 17: MARIN (7 GOD.), Zamišljanje s osjećajima(strah), 2. dio aktivnosti, Tehnika: olovke u boji.	41
18. Slika 18: JAKOV(6,3 GOD.), Zamišljanje s osjećajima(strah), 2. dio aktivnosti, Tehnika: olovke u boji.	42
19. Slika 19: KARLO (6,1 GOD.), Zamišljanje s osjećajima(strah), 2. dio aktivnosti, Tehnika: olovke u boji.	43
20. Slika 20: NIKO (4,9 GOD.), Zamišljanje s osjećajima(strah), 2. dio aktivnosti, Tehnika: olovke u boji	44
21. Slika 21: MARKO V.(3.5 GOD.), Zamišljanje s osjećajima(strah), 2. dio aktivnosti, Tehnika: olovke u boji	45
22. Slika 22: ANTUN (7,1 GOD.), Zamišljanje s osjećajima(strah), 2. dio aktivnosti, Tehnika: olovke u boji	46
23. Slika23: MISLAV (4,1 GOD.), Zamišljanje s osjećajima(strah), 2. dio aktivnosti, Tehnika: olovke u boji	47
24. Slika 24: MAJA (5,8 GOD.), Zamišljanje s osjećajima(strah), 2. dio aktivnosti, Tehnika: olovke u boji	48
25. Slika 25: FRANKA (5,1 GOD.), Zamišljanje s osjećajima(strah), 2. dio aktivnosti, Tehnika: olovke u boji	49
26. Slika 26: EVA (3,6 GOD.), Zamišljanje s osjećajima(strah), 2. dio aktivnosti, Tehnika: olovke u boji	50
27. Slika 27: MARKO N.(4 GOD), Zamišljanje s osjećajima(strah), 2. dio aktivnosti, Tehnika: olovke u boji	51

SAŽETAK

„Art terapija u likovnim aktivnostima u vrtiću“, tema ovog rada, započinje samom definicijom art terapije, ali i njezinom podjelom, što čine: glazboterapija, terapija plesom i pokretom, simbolizacija tijelom, likovna ekspresija, dramatizacija, psihodrama i biblioterapija. Naime, art terapija se može pronaći pod različitim terminima kao što su terapija igrom, ekspresivna terapija, kreativni susret ili kreativni trening, terapija crtežom i sl. Definicija art terapije se može sažeti kao „*integrativni, dubinsko psihološki i hermeneutički pristup koji obuhvaća uporabu različitih elemenata umjetnosti s ciljem unapređenja zdravlja i bržeg oporavka pojedinca*“. Nadalje, u razvoju art terapije i njezinim korijenima, kojoj počeci sežu čak i u doba šamanizma, spominju se tijekom godina mnogi psiholozi koji su imali utjecaja na razvoj art terapije. Neki od njih su bečki psihijatar Hanz Prinzhorn, britanski umjetnik Adrian Hill, švicarski psiholog i psihijatar Gustav Jung, zatim psihologinja Margaret Naumburg, pa čak i Sigmund Freud.

Nakon toga spominju se modeli za razumijevanje art terapije. Prvi od njih je model kontinuirane ekspresije, čiji su začetnici Kagin i Lusebrink. Postoje četiri razine tog modela, senzomotorno-kinetička, perceptivno-afektivna, kognitivno-simbolička te kreativna razina. Ostali modeli su: model predstavljanja i model kreativne osi, koji također ima podjelu. Dijeli se na sljedeće faze: faza kontakta, faza organizacije, središnja tema, elaboracija i očuvanje.

Likovna terapija u odgojno-obrazovnom radu s djecom je također segment koji je povezan sa art terapijom, a zatim i načini rada koji u art terapiji mogu biti od individualnog pristupa do grupnog pristupa. Crtež u dijagnostici ima vrlo bitno mjesto u dijagnosticiranju i terapiji osoba s psihičkim poremećajima, prema stručnjakinjama Dulčić i Kondić. U takvoj dijagnostici pomažu i faze dječjeg likovnog razvoja: faza črčkaranja/šaranja, faza osnovnih oblika, faza početnih shema i ljudskih oblika, faza razvoja vizualne sheme i faza realizma. Tema, koja je nezaobilazna kad se govori o art terapiji, je i simbolika boja, ona također može pomoći u dijagnostici. Još jedna nezaobilazna stvar su psihoterapijski pristupi, a spomenuti su oni dr. Violet Oaklander i dr. Damira de Zana, a postoje i drugi.

Na kraju, u primjeru iz prakse temeljenom na vlastitom iskustvu u dječjem vrtiću, prikazan je jedan od mogućih načina primjene segmenata iz art terapije u vrtiću koji je omogućio djeci izražavanje vlastitih strahova i osjećaja.

Ključne riječi : Art terapija, Crtež, Likovna terapija, psihoterapija, Dijagnostika,

SUMMARY

"Art therapy in art activities at preschool," is a theme of this work which begins with definition of art therapy, and its division, which includes: music therapy, dance and movement therapy, body symbolization, artistic expression, dramatization, psychodrama and bibliotherapy. Namely, art therapy can be found under a variety of terms such as play therapy, expressive therapy, creative meeting or creative training, therapy drawing, etc. The definition of art therapy can be contracted as *"an integrative, deeply psychological and hermeneutical approach that includes the use of various elements of art with the aim of improving the health and faster recovery of the individual."* Furthermore, in the development of art therapy and its roots, whose origin dates back even in the era of shamanism, has been mentioned over the years by many psychologists who have had an impact on the development of art therapy. Some of them are Viennese psychiatrist Hanz Prinzhorn, British artist Adrian Hill, the Swiss psychologist and psychiatrist Carl Jung, then psychologist Margaret Naumburg and even Sigmund Freud.

Then are mentioned the models for understanding of art therapy. First of them is a model of continuous expression, whose originators are Kagin and Lusebrink. There are four levels of the model: sensorimotor-kinetic, perceptual- affective, cognitive-symbolic, and creative level. Other models are: model of representation and model creative axis, which also has a division. It is divided into the following phases: contact phase, phase of the organization, central theme, elaboration and conservation.

When it comes to educational work with children, art in school is also a segment that is associated with art therapy, and then the modes in which art therapy can be found: as an individual approach or a group approach. Drawing in the diagnosis has a very important place in the diagnosing and treatment of people with mental disorders, according to the experts Dulčić and Kondić. In such diagnostics children's art development phases could help: phase of doodling / decorating, stage of basic shapes, the initial phase of the scheme and of human forms, stage of development schemes and phase of visual realism. The theme that is unavoidable when talking about art therapy is the symbolism of color, it can also help in diagnosis. Another unavoidable

thing is psychotherapeutic approach, said dr. Violet Oaklander and dr. Damir de Zan, and there are also others of the same opinion.

Finally, a practical example, based on my own experience in preschool, shows one of the possible ways of application segments from art therapy in preschool which enabled the children to express their fears and feelings.